

HVS
Sumra Husira

Page :
Date :

COC Coures Psy 2025-26

NAME : Sumra Husira M.husen

ROLL NO: 279

SEM : F.Y Sem-2

PNR NO: COC2025279

R.R Lalam College

Q-1 પ્રવ્જનાવલિ પદ્ધતિ

- પ્રવ્જનાવલિ એટલે કોઈ ચોક્કસ હેતુ માટે નૈપાર કરવામા આવેલા પ્રવ્જનાની યાદી.
- પ્રવ્જનાવલિ
  - પ્રવ્જનાવલિ આજના યુગમાં સૌથી વધુ સામાન્ય અને પ્રચલિત સંશોધન સાધન છે.
  - પ્રવ્જનાવલિ સૌથી પહેલા ચાલ-સં કાર્મિંગ અને તેના પિતરાઈ ભાઈ ફ્રાન્સિસ ચાલ-સન દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાઈ.
  - ત્યાર બાદ અમેરિકન ઓલિવકોનિક ના સ્કેનલી હોલે તેને લોકપ્રિય બનાવી હતી.
  - સર્વેક્ષણનું ખૂબ મહત્વનું સાધન પ્રવ્જનાવલિ છે. એવું પણ કહેવાય છે કે કોઈયેક સર્વેક્ષણ નેની પ્રવ્જનાવલિ કરતાં ક્યારેક વધારે વાતનું હોઈ શકે નહીં.
  - સંશોધક નો નિદર્શ ગમે તેવો પ્રતિનિધિત્વ હોય પ્રવ્જનાવલિ નો સ્કે પ્રતિભાવ ૯૨ 100% હોય સંશોધકો ની આ સંશોધન યોજના સારી હોય, આમ હતા પ્રવ્જનાવલિ ની વચના બરાબર ના વર્ધ હોય તો પરિણામ અચૂંદીન બની આવે છે.
  - બોલેસ [Boales, 2007] દ્વારા એક સંશોધન વપુ છે. જેમા મુલાકાત લેનાર 'ઈ-ટરવુ' મા કોવા પ્રવ્જના પુદ્ધ છે. તેની તપાસ વર્ધ છે. આવા પ્રવ્જના નોકરી વાચે સંકળાયેલા ન હતા. બીજા અસંબંધિત પ્રવ્જના પુદ્ધવાનો કોઈ અર્થ નથી.

"પ્રવણાવતિ પ્રવણોના જવાબ ની જોવી પ્રયુક્તિ ન છે. જેમા ઉત્તરદાતા પોતાની ગત જ પ્રવણોના જવાબ આપે છે."

- ગુફ્ફ, અને હર [1971]

"ગોરા ત્યારે જોવા કોઈપણ શાધન તાર પ્રવણાવતિ શબ્દો નો ઉપયોગ કરવામા આવે છે. જેમા પ્રવણોના જવાબ ઉત્તરદાતા પોતાની ગત જ આપે છે"

10 - એફ. એન. ડિલિંગર [1978]

• પ્રવણાવતિ નું ક્રયરૂપ

1 પ્રવણાવતિમાં આપણામાં આપેલ પ્રવણોનો સંબંધ સંશોધન વિષય સાથે સીધો અને અપરોક્ષ હોવા એટલે કે જેથી ઉત્તરદાતા પ્રવણો નો ગદ્ય અમલ શરૂ અને તેનો આપણો ઉત્તર આપી શકે.

2 શક્ય હોય ત્યાં સુધી પ્રવણાવતિ ની લેખક જોઈ શકી હોવી એટલે કે હરુ લાંબી પ્રવણાવતિથી ઉત્તરદાતા કરાઈ નથી. અને તે યોગ્ય ઉત્તર આપી શકતો નથી.

3 પ્રવણોમાં પ્રયોગ કરવામાં આપેલ શબ્દ તથા લાકપ શક્ય હોય ત્યાં સુધી અમલ હોવા એટલે કે જેથી ઉત્તરદાતા મુર્ગાપ નહીં દરેક પ્રવણોમાં એક જ વિચાર અપરોક્ષ વાળો જોઈય.

4 પ્રવણો વસ્તુતઃથી [Objective] હોવા એટલે કે અને તેમા સંબંધિત જવાબ વિશે કોઈ પણ પ્રજાએના સંકેત નમણા એટલે

5 પ્રવર્તના ક્રમ મજાલેદાનિક તથા અસરકારક હોવા બેદરજા
જાગ્યાલે રીત પ્રવર્તના પ્રવર્તનાલિત્રા જાગ્યાલે પ્રવર્તના પ્રવર્તના તથા
લિત્રિત પ્રવર્તના લાદમાં વળુ કયા બેદરજા અવધા અનુકૂળ
પ્રવર્તના પહોલા તથા પ્રતિફળ કોલેલે લાદમાં મુક્યા બેદરજા.

6 ગ્રામક, વિચારી, અડુઅર્ધ, અપતિનજક તથા વિશાલક પ્રવર્તના
પ્રવર્તનાલિત્રાં ન હોવા બેદરજા.

7 પ્રવર્તના વળી બેલામાં કુંદર અને અાકર્ષક હોવી બેદરજા. નેની દુપાલ
કુંદર અને વુલ્પલિચત હોવી બેદરજા.

• પ્રવર્તનાલિત્રાં પ્રકાર

1. ખુલ્લી પ્રવર્તનાલિત્રાં [Open-Ended Questionnaire]
2. બંધ પ્રવર્તનાલિત્રાં [Closed-Ended Questionnaire]

[1] ખુલ્લી પ્રવર્તનાલિત્રાં [Open-Ended Questionnaire]

→ ખુલ્લા પ્રવર્તના કોલેલેલે હોવા જાયી. નેમા ઉતરદાતાને પોતાની
મરજી મુજબ જવાબો આપ્યાની છૂટ હોય છે. પ્રવર્તના શુ જવાબ
આપ્યા જવાબના કોલેલા પાસાંની દુપાલર જાયી. કયા દરિડકોડાં
મદત્વ આપ્યું, જવાબ કુંડો આપ્યા કે લોજા આપ્યા ન ઉતરદાતા
પોતાની અર્જ નકકી કરે છે.

→ આ પ્રકાર ની પ્રવર્તનાલિત્રાં પ્રવર્તના મુક્યા પહી જવાબ આપ્યા
માટે ખાલી જગ્યા હોડવામાં આવે છે. અરી ઉતરદાતા
પોતાની પોતાના વિચારો મુજબ પાડી લખી શકે છે.

- અહીં "હા/ના" આ જવાબ હોવાની ખાત્રી વિગતવાર વર્ણન હોય છે.
- ઉદાહરણ:- "તમને બાંતની શિવરાત્રી બહુતિ વિશે શું લાગે છે?
તમારા મેંતલમાં શું લાગે છે?"
- ખુલ્લી પ્રશ્નાવલીની લક્ષિતના ઉદાહરણ પૂર્વકના વિચારો આગળ શાકાય છે.
- આમાં ક્યારેક પ્રશ્નોની વિલંબના કારણે અથવા પડે છે. જો કે તે દરેકના જવાબો આગળ આગળ હોય છે.

[2] બંધ પ્રશ્નાવલી [closed - Ended questionnaire]

- બંધ પ્રશ્નાવલી એટલે એવી પ્રશ્નાવલી જેમાં ઉત્તરદાતાએ આપેલા વિકલ્પોમાંથી જ કોઈ એકની પસંદગી કરવાની હોય છે.
- આમાં ઉત્તરદાતાને ચોટાની રીતે લાંબું લખાણ લખવાની કે નવા વિચારો અજુકરવાની દૂર હોતી જાય છે.
- અપ્રાદિન વિકલ્પો: પ્રશ્નોની સામે 'હા/ના' શાંતુ / ખોટું અથવા 'બહુવિકલ્પ' [multiple] આપવામાં આવે છે.
- ગોટલી પ્રશ્નિકા: આ પ્રશ્નિકામાં જવાબ આપતા વ્યક્તિ તેમજ વિલંબના કારણે ખૂબ જ ઓછા સમય લાગે છે.
- ચોક્કસ: બધા જ ઉત્તરદાતાઓ સમાન વિકલ્પોમાંથી પસંદગી કરતા હોવાથી પરિણામોનું જુલાનાનમક અભ્યાસ કરવા બાબતે છે.

ઉદાહરણ :

1 હા/ના પ્રકાર : શું તમે દરરોજ ઉચ્ચરત કરો છો ?

[ ] હા [ ] ના

2 ઈમ આખ્યા [Riveting story] : તમને આખ્યા કેવી લાગી ?

[ ] ખૂબ જ રસવતી

[ ] સારી

[ ] આશ્ચર્ય

[ ] ખરાબ

→ જ્યારે વાંચકો હજારો વાંચકો અને આંકડાકીય માહિતી મેળવી હોય ત્યારે એક પ્રવચનાવલી એક જાણિત વાચક છે.

→ તે લખકિત વાચક, અભિપ્રાય ઉત્તરીયા અને વાંચકોમાં વાંચકો વધુ વપરાય છે.

• પ્રવચનાવલી પછી ના લાભ

→ આ પદ્ધતિ વાંચકોની શક્તિ છે. આપ કે જે-એક જાણ હજારો વાંચકો સુધી પહોંચી શકાય છે.

→ વાંચકો દ્વારા દૂર દેશોમાં વાંચકો પાસેથી આપના માહિતી મેળવી શકાય છે.

→ ઉત્તરદાતાનું જાણ મુજબ વાંચકો શકાય છે. તે વાંચકોની શક્તિ વિષય પર આપના જાણ નિઃસંકોચ વાંચકો શક છે.

→ મૌખિક મુજબાકાતમાં નાંચકિત જાણ આપના પડે છે. જ્યારે પ્રવચનાવલી માં લખકિત વાંચકોની વિચારોન જાણ વાંચકો શક છે.

• પ્રવ્જાવણ ની અપોદાના

- છાત્રીવાર લોકો પ્રવ્જાવણી તરીકે પાછી ચોકતા નથી અથવા અધૂરી ચોકતા છે.
- જે લોકો લાંચી કે લાખી રાકતા નથી, તેમના મારે આ પછી નાકાંદિ.
- જે પ્રવ્જા અધાર કે અચાંચ હોય, તો સમજાવવા મારે આમ કોઈ હોતું નથી, જેથી ખોટા નવાળા મળી શકે છે.
- એકવાર પ્રવ્જાવણી દ્વારા ગામ પછી તેમ પરીક્ષણ અથવા ફેરફાર કરી શકતા નથી.

• ઉપચાર

- અંતમા કરી શકાય છે, પ્રવ્જાવણી પછી આધુનિક અંશોધન જગતનું કોઈડવન્ટુ સમાન સાધન છે. ત્યારે તેની ફેરફાર અપોદાના હોય, પરંતુ એકા વામ પત્રો વિશાળ મારિતી એકત્ર કરવા મારે આગાવી પ્રજા બીજા કોઈ લિફ્ટ નથી.
- જે પ્રવ્જાવણી ની અથવા કુશળતા અર્થે કરવામાં આવે અને પ્રવ્જા અર્થ હોય તો તે અંશોધન મારે ખૂબ જ મુલ્યવાન પરિણામ આપી શકે છે.

Q.2

મુલાકાત પદ્ધતિ

- પ્રવક્તાવલિ પદ્ધતિ લાદે સંશોધન ગાર મુલાકાત પદ્ધતિ ધારા ખૂબ ઉપયોગી છે.
- પ્રસ્તાવના
- મુલાકાત અરત કોઈ કોઈકરત હેતુ ગાર, જ્ઞાન - જ્ઞાન લેગીત, લાતરીત હારા લક્ષિતના વિચાર, લાગણીજ્ઞા, અનુભવો અને સંતલ્પો જાણપાનો પ્રધાર કર્ણો.
- મુલાકાત એ અનુધારની કોઈ કોઈ પદ્ધતિ છે. જેના હારા આપણે લક્ષિતને રૂબરૂ મળીત નેની પારોઈ જરૂરી એવી ગહિત મેળવી શકીએ હીએ.
- સંગ્રેજમાં નેન 'Interview' તરીકે જોલખપમાં આવે છે. અહી 'Inter' અરત 'અંદર' અને 'View' જોન 'જેલુ' એવો અર્થ પાપ છે. જ્ઞાન 'અંદર મેવાની પ્રક્રિયા' અરત 'મુલાકાત'.
- લપહારમાં મુલાકાતનો સૌથી લધુ ઉપયોગ કરપમાં આવે છે.
- મુલાકાત પદ્ધતિ નો સૌથી લધુ ઉપયોગ આપણે આપણા સોઈંદા જ્ઞાનમાં કરીએ હીએ.
- ડૉક્ટર નેના રૂઈ આવો મુલાકાત લા છે. વિદ્યાર્થી અને શિષ્યક ત્રિલ - ત્રિલિક અને ત્રિલ આ લધા લરમ સોઈ મુલાકાત પતી હીપ છે.
- જ્ઞાન મુલાકાત એ સંશોધનની ઉત્તમ પદ્ધતિ છે.

MS

"મુલાકાત એ સ્વચ્છ આંતર વ્યક્તિગત વ્યવહારની પરિચય છે જેમાં એક વ્યક્તિ મુલાકાત લેનાર જેની મુલાકાત લેવાઈ રહી છે તેને પ્રશ્નો પુછે છે."

- ડૉ. એન.કે.લિંગર અને લી [2000]

"મુલાકાત એટલે ગોંઠા ગોંઠની શરૂઆત આપ-લે મુલાકાત લેનાર અધિકારી અથવા વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓને પાસેથી માન્ય પ્રમાણમાં કે માન્યતાઓ એકઠાં મારિતી એવળવા પ્રયત્ન કરે છે."

- મેકોલી અને મેકોલી

મુલાકાત ના પ્રકારો

→ રામદાશ શર્મા તેમના પુસ્તક [Research Methods in Social Sciences, 1988] માં મુલાકાત ના બે પ્રકાર જણાવે છે.

[1] ઓપચારિક મુલાકાત [Formal Interview]

[2] અનોપચારિક મુલાકાત [Informal Interview]

[1] ઓપચારિક મુલાકાત [Formal Interview]

→ મુલાકાત પદ્ધતિમાં પણ પ્રશ્નાવલિ પદ્ધતિની જેમ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે છે. મુલાકાતમાં પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નો શબ્દો અને તેનો ક્રમ બદલાવી ન જાય કરી દીધા કોપ છે. આવા પ્રકારની મુલાકાત ને ઓપચારિક મુલાકાત કહે છે. કારણકે તેને પ્રમાણિત મુલાકાત કહે છે.

→ આ મુલાકાતનો હ્યપ્સ એ હેડ ઉત્તરદાતાને પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નોને ક્રમશઃ રીતે ક્રમશઃ નોંધે છે.

→ આવી ઉત્તરદાતાને જવાબોની તુલના કરવામાં કરી શકાય છે. અને ને પરીક્ષા મળે છે. તેમજ આંકડાકીય વિશ્લેષણ પણ કરવામાં કરી શકાય છે.

- મુલાકાત કોઈ સો રકા કામગીરી કરવારે હોતી નથી. દરેક પ્રશ્નનો ઉત્તરદાતા કામગીરી ઉત્તર આપશે તેવું ગાનવું ચાલુ રહેલું છે.
- દરેક વ્યક્તિ કોઈ પોતાના જ્ઞાન અને કોઈક અનુભવોને આધારે જવાબો આપે છે.
- ઔપચારિક મુલાકાતમાં લાયકતા [Flexibility] ઓછી હોય છે. તે એક રીતે જકડેલું હોય છે.
- તેમા પૂરક પ્રશ્નો પુછવાની સ્વતંત્રતા હોતી નથી. અને ફર આપવામાં આવે તો પણ આપેલી સમસ્યા મુજબ જ પ્રશ્નો પુછવાના હોય છે.
- ઔપચારિક મુલાકાતમાં મુલાકાતનું વ્યક્તિ જ સંચાલન મુલાકાત લેનાર અધિકારીને હસ્તક જ હોય છે.
- ઔપચારિક મુલાકાત માં મુલાકાત લેનાર અધિકારી મુખ્ય સૂચકાર હોય છે.

[2] અનૌપચારિક મુલાકાત

- અનૌપચારિક મુલાકાત બેરત એવી મુલાકાત કે જેમા પ્રશ્નો અગાઉથી નક્કી કરેલા હોતા નથી. અને મુલાકાત લેનાર વ્યક્તિ કોઈપણ પ્રકારનો પ્રયત્ન નિર્ધારિત માલખા વગર વાતચીત કરે છે. આ એક કુદાની વાતોલાપ જેવી પ્રક્રિયા છે.
- મુલાકાત પદ્ધતિમાં અનૌપચારિક મુલાકાત એ એકે ખૂબ જ મહત્વની અને લાયક [Flexibility] રીત છે.
- તેને સામાન્ય રીતે 'બિન-સંરચિત [Unstructured]' મુલાકાત તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

149

→ આદિ પ્રવર્ણિયોગિત પ્રવર્ણોનો અભાવ હોય છે. એટલે કે કોઈ ચોક્કસ પ્રવર્ણ પણ હોતી નથી. મુલાકાતી પરિસ્થિતિ મુજબ નવા પ્રવર્ણ પુરી શકે છે.

→ આ પદ્ધતિ ખુબ જ લચીકતા હોય છે. જે ઉત્તરદાતા કોઈ અસ્પૃશ્ય વાત કહે તો મુલાકાતી તે દિશામાં ઊંડાણ પૂર્વક પ્રવર્ણ પૂરી શકે છે.

→ આ મુલાકાત મોટાભાગે હજીવા વાતાવરણમાં લેવામાં આવે છે. જેથી ઉત્તરદાતા બચકાર વગર સાચી માહિતી આપી શકે.

→ અહિં પ્રવર્ણ પુછવાના કોઈ નિશ્ચિત ક્રમ હોતો નથી.

→ અપાર વિષય સંબંધશીલ કે જરૂર હોય, ત્યારે આ પદ્ધતિ વધુ કારગત બીજી.

→ અનોખા ચારિત્ર મુલાકાત એ માહિત મેળવવાનું એક એવું સાધન છે ઉત્તરદાતા મુજબ માત્ર અભિવ્યક્ત વ્યક્તિ તક આપે છે. એકે તેમ જ સમય અને કુશળતા માંગે છે પરંતુ મળતી માહિત ગુણાત્મક રીતે ખુબ જ ઉચ્ચ સ્તરની હોય છે.

• મુલાકાતની મર્યાદાઓ

→ મુલાકાત પદ્ધતિના ગ્રાપદાઓ હોવા છતાં તેની કેટલીક મર્યાદાઓ પણ છે.

→ આ પદ્ધતિ સમય મોગી લે તેવી અને ખર્ચાળ છે. ખાત કરીને જ્યારે મોટા જમુના પર કામ કરવાનું હોય.

→ મુલાકાત લેનાર નો પદમક્ષમ મુલાકાત લેનાર પૂર્વગ્રહીત અવસ્થા પ્રવર્ણ પુછવાની રીત જ્યાંજોન પ્રચલિત કરી શકે છે.

→ મુલાકાત આપનારની નિખાલસતા : મુલાકાત આપનાર સમય, તથા અસ્થ સમાવિષ્ટ વ્યાપાર કાર્યો સાથે જવાબો ન આપે.

→ મુલાકાત દરમિયાન ફરિયાદો લાગત શબ્દો : રેકૉર્ડ કરવી મુશ્કેલ છે, અને રેકૉર્ડિંગ કરવાની વ્યક્તિ સંકોચ અનુભવી શકે છે.

→ અનૌપચારિક મુલાકાતમાં, જુદા જુદા ભોંટા પામેલી મેળવેલી માહિતીની તુલના કરવી મુશ્કેલ બની શકે છે.

• મુલાકાત ના લાભો

→ મુલાકાત માં પરિશિષ્ટ અનુસાર પ્રશ્નોમાં ફેરફાર કરવાની શક્યતા છે.

→ વ્યક્તિગત સંપર્કોને કારણે પ્રત્યાભાવીની તુલનામાં જવાબન મળ્યાને દર ઓછો હોય છે.

→ મુલાકાત લેનાર દ્વારા માહિતીની ગ્રામ્યતા તપાસી શકાય છે.

→ જરૂર પ્રશ્નોની સ્પષ્ટતા અને ગેરસમજોનું તાત્કાલિક નિરાકરણ થઈ શકે છે.

→ મુલાકાત લેનાર અને આપનાર વચ્ચે સ્થાન સંબંધ રચાવી શકાય છે. જે વધુ નિષ્પાત્કાર જવાબો માટે પ્રેરણા આપે છે.

• ઉપરોક્ત

→ મુલાકાત પક્ષે માહિતી એકત્રિત કરવાની એક શક્તિશાળી અને માનવીય સમિતિ દ્વારા પક્ષે છે. તે માત્ર 'શુ' વધુ તેજ નહીં પણ 'શામલ' વધુ તે માત્ર સમજવામાં મદદ કરે છે. એક તે સમય માંગી લેતી અને અપચાંદ છે. પરંતુ ગદન, ગ્રામ્યતામુકત અને વ્યક્તિત્વની કેટલી મેળવવામાં તેની કોઈ શરણાગતી નથી. ઓપચારિક અને અનૌપચારિક બંને પ્રકારની મુલાકાતો તેમના ફેરફારો અનુસાર વિવિધ રોગોના અસ્તિત્વને ભાગ લેતી છે. જેના કારણે તે સંશોધન વડીલ અને માનવ સંશોધન ક્ષેત્રમાં અત્યંત મહત્વાકાંક્ષી સાધન બની શકે છે.